

Цариградъ. Тамъ намѣрихъ само 3 папки съ частни търговски писма, повечето между 1556 и 1570 години и нѣколко писма отъ 1666 и 1671 г. При внимателното преглеждане на тия документи, можахъ да намѣря само едно писмо, въ което се говори за износъ на стоки отъ Варна и Анхиало. Надали ще да има нѣщо повече въ това отношение, понеже дубровчанитѣ успѣли да отстранятъ отъ българскитѣ земи презъ 16 и 17 вѣкове каквато и да било конкуренция на генуезци и венецианци, имащи голѣмитѣ си интереси предимно въ островитѣ и по крайбрѣжието на Срѣдиземно море.

Генуезката архива, сигурно, ще даде повече материалъ за външната търговия на България презъ 13 и 14 в. Единъ малкъ опитъ ме убеди въ това. Ромънскиятъ ученъ Братиано, сжщо, успя да намѣри тамъ много богатъ материалъ, засѣгащъ ромънскитѣ земи въ края на 13 вѣкъ.

Много по-богата за нашата целъ е държавната архива въ Венеция. Тая архива изисква едно по-дълго проучване и по-системно преглеждане всичко, което се отнася до Турция. Презъ 16 и 17 в. венецианската търговия е засѣгала непосредствено твърде малко българскитѣ земи; тя използвала Цариградъ, Солунъ и Родосто за свои стоварища, отгдето разни посредници сж признавали стокитѣ въ вътрешността на полуострова. Отъ запазената въ архивата търговска кореспонденция отъ 16 и 17 в. между Цариградъ и Венеция се вижда, че централно мѣсто въ венецианската търговия заемало крайбрѣжието на Мраморно и Срѣдиземно морета, както и островитѣ Хиосъ, Родосъ и др. Дубровчанитѣ сами сж пласирали стокитѣ си въ българскитѣ земи и затова венецианскитѣ търговци по-рѣдко посещавали българскитѣ градове. Едвамъ, когато дубровчанитѣ се изселили отъ полуострова, венецианската търговия отново прониква въ полуострова по сухо — презъ Драчъ, а по море — презъ Цариградъ и Варна. Въ това отношение венецианската архива съдържа повече сведения за 17 и 18 в. въ колекцията Cinque Savii. Най-ценни за насъ сж рапортитѣ и докладитѣ (relazioni) на венецианскитѣ посланици въ Цариградъ презъ 16 и 17 вѣкове, — голѣма частъ отъ които сж публикувани отдавна.

* * *

Използването дубровнишкитѣ извори би трѣбвало да стане едва следъ тѣхното пълно издаване. Обаче за такава работа би изисквало повече време и срѣдства и би могла да се извърши, ако се издадатъ въ хронологиченъ редъ всички по-важни писма и документи отъ български произходъ. Тая задача би била по-успешно извършена отъ наши филолози, но това надали ще може да стане въ едно близко бъдеще. За моята работа азъ се ограничихъ съ провѣряване преписитѣ, имайки на разположение голѣмъ брой фотографически снимки, предимно отъ документитѣ, засѣгащи изключително стопанската история на България. Предъ видъ на това, че повечето отъ използванитѣ документи сж много обширни и не всичко въ тѣхъ е за използване отъ българския стопански историкъ, азъ цитирамъ само най-важнитѣ части отъ тѣхъ.